

R.W.B. LEWIS

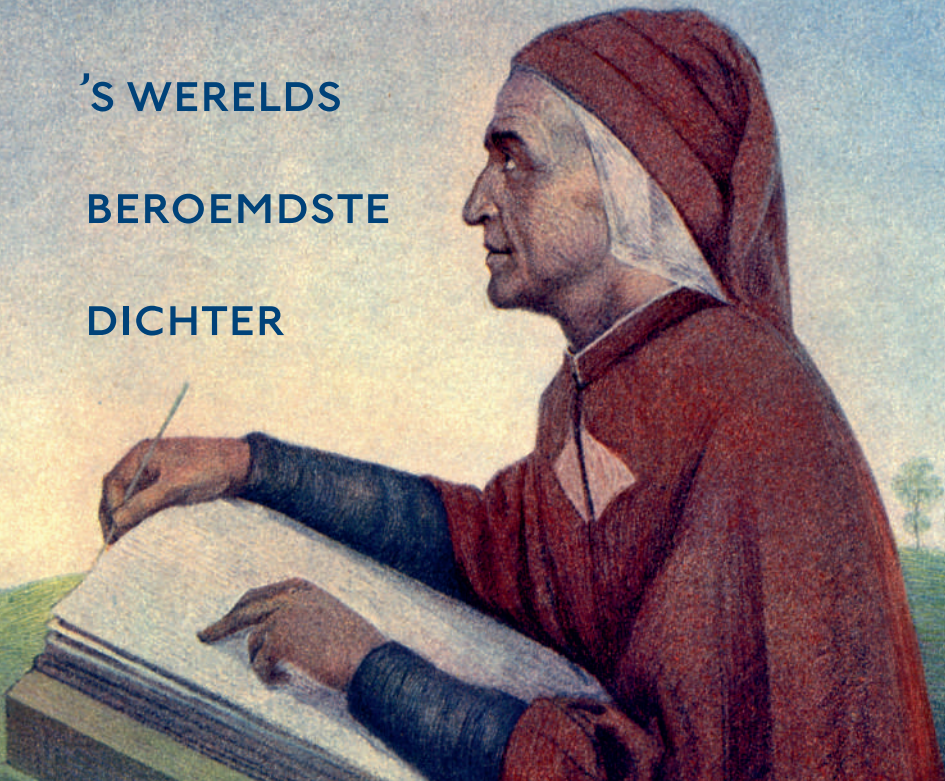
DANTE

DE BIOGRAFIE VAN

'S WERELDS

BEROEMDSTE

DICHTER

R.W.B. Lewis

DANTE

De biografie van 's werelds beroemdste dichter

Uitgeverij Omniboek

Uitgeverij Omniboek
Postbus 13288, 3507 LG Utrecht
www.omniboek.nl

Copyright © 2001, R.W.B. Lewis
Copyright Nederlandse vertaling © 2021, Uitgeverij Omniboek

Voor de Nederlandstalige versregels uit *De goddelijke komedie* is gebruikgemaakt van de vertaling van Ike Cialona en Peter Verstegen, Athenaeum – Polak & Van Genneep, 2004.

Oorspronkelijk verschenen onder de titel *Dante* bij Penguin
Vertaling Bies van Ede
Omslagontwerp Suzan Beijer grafisch ontwerp
Omslagbeeld © Imageselect/akg-images/Fototeca Gilardi
Kaart Mieke Roth
ISBN 9789401917643
ISBN e-book 9789401917650
NUR 681

Alle rechten voorbehouden. *All rights reserved.*

Uitgeverij Omniboek vindt het belangrijk om op verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van dit boek is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Blijf op de hoogte van onze nieuwe boeken en schrijf u in voor de nieuwsbrief: www.omniboek.nl/nieuwsbrief

Inhoud

1 Dante de Florentijn	9
2 Geboortegrond: de vroege jaren	23
3 Liefde, poëzie en oorlog: de jaren 1280	35
4 De dood van Beatrice en een nieuw leven: 1288-1295	51
5 Zoals het in de politiek gaat: 1295-1302	67
6 De dichter in ballingschap, 1302-1310: De aanvang van de <i>Commedia</i>	89
7 Het midden van de reis: 1310-1319	126
8 Ravenna, 1319-1321: De voltooiing van de <i>Commedia</i>	161
Bibliografische noten	197
Dankwoord	203

I

Dante de Florentijn

Wie over de Ponte Vecchio in Florence loopt komt een gedenkplaat tegen met een citaat uit Dantes *La divina commedia*. De regels worden gesproken door Dantes voorvader Cacciaguida, wanneer de dichter hem ontmoet in een van de hogere sferen van de hemel, tussen de heilige krijgers. Ze vormen een grimme herinnering aan een gebeurtenis in 1216, bijna vijftig jaar voor Dantes geboorte, die zich op deze plek afspeelde en de stad decennialang in onrust stortte.

De gebeurtenis was de moord op Buondelmonte dei Buondelmonti, een onnozele edelman die zijn verloofde, een meisje uit de Amidei-familie, plotseling had ingeruild voor de rijkere en mooiere dochter van de geslepen Madonna Donati.

De Amidei-familie werd in hun wraakzucht en verontwaardiging gesteund door hun bloedverwanten van de Uberti-familie. Een groep mannen uit deze families lag Buondelmonte op paasochtend op te wachten, toen hij in zijn glanzend witte kleding op zijn paard de brug over ging. Ze sneden hem in stukken.

Dit was de laatste vredige dag van de stad, zegt Cacciaguida. Hij vond het toepasselijk dat de moord werd gepleegd in de buurt van een oud standbeeld waarvan werd gedacht dat het Mars is, de god van de oorlog. De burgeroorlog die volgde werd een felle strijd om de macht tussen de twee rivaliserende Florentijnse families.

Dante was de hoogst aangeschreven dichter-historicus van Florence, de meest gepassioneerde waarnemer en tegelijk de bitterste en meest gefrustreerde zoon van de stad. Verspreid over de stad hangen tegenwoordig dertig gedenkplaten met passages uit de *Commedia*. Ze herinneren aan plaatsen en gebeurtenissen die Dante kende en aan personen die hij kende of over wie hij had gehoord in de 35 jaar van zijn leven die hij in Florence doorbracht.

De Arno en de Ponte Vecchio, het eerbiedwaardige Baptisterium San Giovanni (*'mio bel San Giovanni'* noemde Dante het), Via del Corso, een hoofdweg in de wijk waar Dante woonde, met haar verzameling rijke en machtige families, de kerk van San Miniato, hoog boven de rivier aan de zuidkant, Brunetto Latini, de grote humanist en Dantes docent klassieke literatuur, Farinata, de moedigste van de Florentijnse Ghibellijnen, en, natuurlijk, Dantes mythische geliefde Beatrice. Zij wordt verbaal gevangen in een passage aan het einde van *Purgatorio*: ze is een visioen dat Dante door de hemel zal begeleiden, gehuld in een groene mantel die lijkt te gloeien als een levende vlam en met een sneeuwwitte sluier, bekroond met olijfgroen. De gedenkplaat met deze afbeelding hangt aan Via del Corso 4, het paleis dat ooit toebehoorde aan Folco Portinari, de vader van Beatrice.

Dante vereenzelvigde zich met zijn geboortestad op een manier die in onze moderne tijd haast onbegrijpelijk is. Florence was niet alleen zijn geboorteplaats, de stad was ook de context van zijn wezen. Hij was Dante Alighieri, een uitgesproken persoon met een klassiek profiel en een soms onstuimig karakter. Hij had intieme vrienden, zoals zijn joviale buurman Forese Donati, literaire collega's, zoals de oudere dichter Guido Cavalcanti, en aartsvijanden, zoals Foreses broer Corso. Hij was de toegewijde aanbieder, op afstand, van Beatrice Portinari tot haar voortijdige overlijden in 1290. Een paar jaar later schreef hij in haar nagedachtenis zijn eerste grote werk, *La vita nuova*. Het was het verhaal van zijn toewijding aan haar vanaf haar negende jaar, verteld in proza en poëzie.

Dante trouwde met een vrouw uit de Donati-familie die minder opvliegend was. Samen kregen ze drie kinderen. Hij was een vurige persoonlijkheid en meer dan eens verloor hij het rechte pad uit het oog, op zoek naar andere Florentijnse maagden, om met de openingswoorden van *Inferno* te spreken. Al tijdens zijn leven, toen de eerste twee canto's van de *Commedia* circuleerden (rond 1315), werd hij erkend als de grootste Italiaanse dichter van zijn tijd – de sommo poeta.

Maar in de eerste plaats was hij een Florentijn en in zekere zin is zijn meesterwerk, de *Commedia*, een uitdrukking van zijn liefde voor Florence, zijn woede om de samenzweerders die hem hadden verdreven en zijn verlangen om naar de stad terug te keren.

Zijn hele leven was verweven met de geschiedenis van Florence en die geschiedenis ontsproot op haar beurt gedeeltelijk uit de oude Europese strijd tussen de zogenaamde Welfen en Ghibellijnen.

Deze twee namen komen uit het Duits – Welf en Waiblin-

gen – en verwezen naar twee strijdende Duitse adellijke huizen. Naarmate hun twist zich begin dertiende eeuw uitbreidde, steunden de Ghibellijnen de aanspraak op absoluut gezag in Europa van de keizer van het Heilige Roomse Rijk, terwijl de Welfen de paus steunden in zijn rivaliserende aanspraak. Vervolgens vochten de Welfen en Ghibellijnen hun vete uit in steden als Florence en Bologna. De partijnamen verwezen tegen die tijd al niet meer naar de oorspronkelijke controverse, maar naar lokale oorlogen tussen de twee partijen. In Florence behoorden de Buondelmontes tot de Welfen en de families Amidei en Uberti tot de Ghibellijnen.

In Toscane bereikte de Welfse en Ghibellijnse strijd in de eerste halve eeuw na 1215 twee climaxen. (Er waren tussendoor ook kleinere onlusten; de Ghibellijnen braken in 1248 bijvoorbeeld 36 Welfse woontorens in Florence af. De Welfen betaalden hun twee jaar later in natura terug en stortten de straten vol met puin van vernielde Ghibellijnse woonhuizen.) In 1260 behaalden de Ghibellijnse troepen een beslissende overwinning bij Montaperti, een dorp aan de Arbia bij Siena.

De leidende Welfse families werden verbannen en de stad werd bijna vernietigd. De Ghibellijnse commandanten die bijeenkwamen in Empoli, ten westen van Florence, hielden een stemming om Florence met de grond gelijk te maken. Alleen Farinata degli Uberti bood weerstand. Hij noemde zichzelf in de eerste plaats een Florentijn en pas daarna een Ghibellijn, en hij zwoer dat hij zijn geboortestad met zijn eigen zwaard zou verdedigen. De Ghibellijnen namen daarna genoegen met het slopen van 103 paleizen, 580 huizen en 85 torens.

Toen de Welfen in 1266 de controle over de stad terugkregen, uitten ze hun dankbaarheid aan Farinata door alle gebouwen

van de Uberti-familie te vernietigen op wat nu Piazza della Signoria heet. Bovendien werd bevolen dat er nooit meer op deze vervloekte plek mocht worden gebouwd. (Daarom ligt het Palazzo Vecchio, gebouwd na de jaren 1290, niet in het midden van het plein, zoals je zou verwachten, maar is het tegen één kant weggedrukt.)

Dante komt Farinata tegen in de zesde kring van de hel, die is gereserveerd voor kettters, en hij hoort de Ghibellijnse hoofdman, die roerloos in zijn vurige tombe ligt, vragen naar de harde represailles tegen zijn familie. Dante vertelt hem dat de Florentijnse Welfse vijandschap verantwoordelijk was voor

(...) 't bloedbad dat de Arbia rood kleurde

Maar, zegt Farinata, 'Niet ik alleen heb dat gedaan.'

Maar wel heb ik geheel alleen gestaan,
Destijds, toen men Florence wilde slopen;
Want zonder mij was deze stad vergaan.

In ieder geval was het Karel van Anjou, die door de sluwe paus Clemens IV naar Italië was geroepen, die in 1266 de Welfen aanvoerde in Benevento, ten noordoosten van Napels, en de Ghibellijnse troepen op de vlucht liet slaan. De Ghibellijnse imperialisten stonden onder aanvoering van Manfred van Sicilië – de onwettige zoon van keizer Frederik II en iemand die door Dante werd bewonderd – die op de louteringsberg bij de geëxcommuniceerden werd geplaatst en zo nog een kans op redding had: 'Terwijl de hoop nog steeds bloeit', om Manfreds weemoedige woorden te gebruiken. Maar voor Dantes familie en hun vrienden betekende de overwinning in Benevento het

herstel van zowel hun leven als hun stad. Alle Welfse ballingen keerden terug en de Ghibellijnen bezetten Florence nooit meer, hoewel ze, zoals we zullen zien, met tussenpozen nog wel andere delen van Toscane bedreigden.

Dante was in 1266 een jaar oud en hij groeide op in een stad die zich eindelijk helemaal kon ontplooiën. Florence was al jaren onrustig op weg naar dat punt, in een reeks ontwikkelingen die zowel tot welvaart als tot een toenemend zelfbewustzijn leidden: het idee dat de burgers en het publieke belang boven het privébelang en de partijbelangen gingen, gecombineerd met het besef van het grotere belang van de koopmansklasse tegenover de adel.

De Florentijnse kooplieden verenigden zich al in 1206 in gilden (*Arti*), toen het bankiersgilde werd opgericht. In 1212 volgde het wolgilde, in 1218 het zijdegilde op Por Santa Maria, en veel later, tot ver in Dantes tijd, deden de apothekers, rechters, notarissen en anderen hetzelfde. Uiteindelijk waren er zeven 'grote' koopmansgilden en veertien 'kleine' (ambachtelijke) gilden: slaggers, bakkers, smeden, leerbewerkers en dergelijke.

De gilden waren een bron van stabiliteit en continuïteit in het dertiende-eeuwse Florence. Het was een vitale bureaucratie die de samenleving bij elkaar hield en de economie liet groeien terwijl Welfen en Ghibellijnen elkaar afwisselden. De bloeiende Florentijnse economie was voornamelijk gebaseerd op het bankwezen en de internationale handel in met name luxeartikelen zoals fraai versierde lederwaren.

Het was een groots moment in de Florentijnse annalen toen in 1252 de eerste gouden florijnen werden geslagen en die bijna onmiddellijk de belangrijkste monetaire standaard in

Europa werden. Deze munt werd namelijk niet gesierd door de beeltenis van een paus of keizer, zoals gebruikelijk was, maar door de symbolen van de stad: aan de ene kant San Giovanni, de patroonheilige, en aan de andere kant de lelie, het wereldlijke embleem van Florence.

In 1295 toonde Dante in het openbaar zijn trouw aan de stad door toe te treden tot het apothekersgilde (met een beetje juridisch geschuif konden filosofen en letterkundigen zich voor dat gilde inschrijven). Intussen kon hij trots zijn op de manier waarop de stad zich ontplooidde en bouwkundig voltooide.

Bij zijn geboorte overspanden vier bruggen de Arno, op strategisch gekozen afstanden van elkaar. Ze verenigden de noordelijke en zuidelijke stadsdelen en maakten in het bijzonder het tot dan toe genegeerde gedeelte dat bekendstond als Oltrarno ('voorbij de Arno') tot een belangrijk onderdeel van het stedelijke geheel.

De brug die Buondelmonte voorafgaand aan zijn dood in 1216 overstak, was toen nog de enige over de rivier. Ongeveer vijf jaar later werd vlakbij stroomafwaarts een tweede brug gebouwd die de naam Ponte Nuovo, de Nieuwe Brug kreeg. Het is nu de Ponte alla Carraia. De bestaande brug stond onmiddellijk – en voorgoed – bekend als Ponte Vecchio. Een derde overgang, stroomopwaarts, werd in 1237 gebouwd en heet tegenwoordig Ponte alle Grazie. Eind 1250 werd een vierde brug gebouwd vlak bij de kerk van Santa Trinita, waaraan hij zijn naam ontleende.

Er bleef één grote of, liever gezegd, enorme architectonische taak over: een nieuwe stadsmuur die Florence zijn uitgesproken en blijvende vorm zou geven. Dit had ook een dringende sociale noodzaak. Tegen de tijd dat Dante een tiener werd, was

de bevolking van Florence gegroeid tot zo'n tachtigduizend, en Florence was nu na Parijs de tweede stad van Europa. Een groot aantal *cittadini* leefden buiten de muren die in 1172 gebouwd was, toen de stad minder dan dertigduizend inwoners had. Deze mensen leidden een kwetsbaar bestaan, omdat hun huizen bijna uit routine vernietigd werden als Florence belegerd werd, vanwege de tactiek van de verschroeide aarde. Buiten de muren wonen betekende trouwens dat je helemaal niet bij de stad hoorde. Een stad was per definitie ommuurd en een stedeling – *cittadino* betekent een woning in de *città* – was iemand die binnen de muren woonde.

Ook meerdere van de meest gewaardeerde religieuze centra van de stad bevonden zich sinds 1280 buiten de stadsmuren: het klooster en de kerk van Santa Maria Novella, het Florentijnse tehuis van de dominicanen in het westen; de toen nog kleine kerk van Santa Croce, het Florentijnse huis van de franciscanen (opgericht eind 1220, kort na de dood van Sint-Franciscus) in het oosten; het klooster van San Marco in het noorden en dat van Santo Spirito in het zuiden.

Dante studeerde in zijn jonge jaren bij de dominicanen en luisterde naar de franciscaner broeders die predikten op het plein van de Santa Croce. Daarvoor moest hij zich buiten de veilige stadsmuren begeven.

Om de stedelingen en monumentale gebouwen binnen de stad te brengen, beval de Florentijnse regering, bekend als de *Secondo Popolo*, in 1284 dat er nieuwe en veel grotere muren moesten komen. De in Toscane geboren architect Arnolfo di Cambio werd benoemd om die te ontwerpen. Deze stadsuitleg was niet alleen de opvolger van de muur van 1172, maar ook van de nog oudere muren van een eeuw eerder, de *cerchia antica*, die later naar Cacciaguida vernoemd werden en door hem

in *Paradiso* canto 15 werden aangehaald als bron en symbool van een gelukkiger tijd:

Florence leefde binnen de oude muren in vrede,
nuchter en kuis (...)

Vrede, nuchterheid en kuisheid waren geen kenmerken van Dantes Florence, maar de door Arnolfo di Cambio geplande stadsomwalling behoort tot de grootste stedenbouwkundige prestaties aller tijden. De stad werd in alle richtingen uitgebreid. De verschillende kerken en kloosters werden niet alleen in de stad gebracht, maar door een kromming van de muren werden ze ook op een zinvolle manier met elkaar in verband gebracht langs vaste diagonale lijnen – de dominicaanse Santa Maria Novella naar het noordwesten, de franciscaanse Santa Croce naar het zuidoosten, enzovoort. De hele ommuring was ongeveer 8 kilometer lang en cirkelvormig. De muren waren 14 meter hoog en 2 meter dik, breed genoeg om twee soldaten op hun patrouille elkaar te laten passeren. Er waren vijftien enorme poorten, die tot wel 15 meter hoog konden zijn; om de 110 meter was er een toren, 73 in totaal, met een gemiddelde hoogte van 20 meter. Een brede weg liep langs de binnenkant van de muren (delen ervan zijn tegenwoordig Florentijnse boulevards) en aan de buitenkant lag een straat met een brede gracht erlangs die zowel de weg als de muren omcirkelde.

Het systeem van omwallingen werd in 1333 voltooid. Het was indrukwekkend, precies zoals de stedelijke bevolking het had bedoeld: een grote muur die een grote stad omsloot en haar vorm en identiteit gaf. En dat bleef zo, intact en gezichtsbepalend, tot hij aan het einde van de negentiende eeuw werd afgebroken.

'EEN SCHITTEREND JUWEEL, DEZE KORTE BIOGRAFIE.'

– BOOKLIST

DANTE ALIGHIERI (1265-1321) is de beroemdste dichter aller tijden. In deze prachtige biografie, geschreven in elegante proza, lezen we de ontwikkeling van deze telg uit een vooraanstaand Florentijns geslacht tot een behendig politicus en vooral een hartstochtelijk literator. Als Dante op vijfendertigjarige leeftijd na een machts-greep uit zijn geliefde Florence wordt verbannen, begint hij aan een lange zwerftocht om nooit meer terug te keren. De lezer heeft dan de jonge Dante leren kennen als een lyrische poëet die geobsedeerd is door de onbereikbare Beatrice Portinari, maar uiteraard komt ook zijn monumentale zoektocht naar de ultieme waarheid in *De goddelijke komedie* aan bod. In dit 14.000 verzen tellende meesterwerk uit de wereldliteratuur, dat Dante schreef in ballingschap in Ravenna, ontwaart Lewis Dantes eigen levens-verhaal.

Dit boek is niet alleen een vlot geschreven biografie, maar ook een waardevolle inleiding op het werk van Dante.

R.W.B. Lewis (1917-2002) was hoogleraar Engelse en Amerikaanse letterkunde aan Yale University en literatuurcriticus. Hij schreef onder meer biografieën van Herman Melville, Henry James en Edith Wharton. Voor de laatste won hij de Pulitzer Prize.

'Lewis toont in deze bescheiden, liefdevolle en erudiete biografie dat Dante het verhaal van zijn eigen leven zelf al had geschreven.'

– *The New York Times*

Uitgeverij Omniboek

